

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА імені В.М. Корецького**

ЮЩИК Олександр Олександрович

УДК 340.1

**СПОРТИВНЕ ПРАВО: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ,
ПОНЯТТЯ, ФОРМУВАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ
ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі конституційного права, історії та теорії держави і права Навчально-наукового Інституту права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Науковий керівник

кандидат юридичних наук, доцент

РИНДЮК Віра Іванівна,

Юридичний інститут ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
професор кафедри теорії та історії права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук

ЄВГРАФОВА Єлизавета Павлівна,

суддя Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ;

кандидат юридичних наук, доцент

ЧАПЛЮК Оксана Іванівна,

Київський університет права НАН України,
доцент кафедри теорії та історії держави і права.

Захист відбудеться «30» жовтня 2020 року о 12 год. 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 26.236.03. по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук в Інституті держави і права імені В.М. Корецького НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий «12» вересня 2020 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.І. Тарахонич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблематика спортивного права є порівняно новою не тільки для вітчизняної, а й для зарубіжної юридичної науки, вона нараховує усього декілька десятиліть. В юридичній літературі, присвяченій темі спортивного права, звертає на себе увагу багатозначність його трактувань, хоча переважає погляд на феномен спортивного права як комплексну галузь права в системі інших галузей національної правової системи.

А проте, оскільки нормативне регулювання сфери спорту не обмежується національними рамками, а включає ще й значний міжнародний пласт норм, то через це неможливо правильно визначити поняття спортивного права без урахування міжнародної природи спорту як об'єкта нормативної регламентації. Крім того, досить специфічними є ті суспільні відносини, які складаються у сфері спорту і підлягають правовому регулюванню, що обумовлено самою сутністю спорту як суспільного явища. А тому система норм, які складають дану правову галузь, також вирізняється специфікою з теоретико-правової точки зору. Водночас, у зв'язку з поєднанням в управлінні спортом діяльності органів державної влади і неурядових організацій, зокрема міжнародних, постає питання їх співвідношення, в тому числі в аспекті правового регулювання сфери спорту.

Разом з тим, ознайомлення з дисертаційними працями та літературою зі спортивно-правових проблем переконує, що теоретики по-різному визначають природу спортивного права, і це підтверджує характеристика тих визначень, яких набув термін «спортивне право» («міжнародне спортивне право», «європейське спортивне право», «спортивне медичне право», «спортивне трудове право», «адміністративно-спортивне право» тощо).

З іншого боку, аналізуючи спортивне законодавство України та інших країн, можна помітити, що в правовому регулюванні спорту є чимало проблем не тільки технічного, а й концептуального рівня, які потребують теоретичного осмислення і вироблення відповідних наукових рекомендацій.

Варто також відзначити, що проблематику спортивного права в багатьох аспектах досліджували досі в основному вчені дальнього і ближнього зарубіжжя, меншою мірою вітчизняні науковці. В Україні юридична наука тільки розпочинає вивчати цей феномен, і теоретико-правових досліджень спортивного права досі в нашій країні не було. Захищено лише дві дисертації з проблем спортивного права: одна – про міжнародне спортивне право (Г. Бордюгова, 2009), друга – про адміністративно-спортивне право як підгалузь адміністративного права (О. Моргунов, 2013).

Дане дисертаційне дослідження ґрунтується на працях вітчизняних і зарубіжних філософів, теоретиків права, а також представників інших галузей юридичної науки, зокрема таких як: С.В. Алексєєв, В.П. Васькевич, Р.Г. Гостєв, О.Г. Дробницький, Є.П. Євграфова, В.Є. Жеребкін, О.А. Івакін, О.В. Іглін, В.С. Каменков, Ж. Карбоньє, Т.В. Кашаніна, М. Корнфорт, В.М. Кудрявцев, О.Д. Магденко, Р. Макларен, О.В. Макогон, М.М. Марченко, С.О. Медведєв, О.А. Моргунов, В.С. Нерсєсянц, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, Є.М. Пеньков, О.В. Петришин, І.В. Понкін, П.М. Рабінович, В.І. Риндюк, М.М. Розенталь,

О.В. Сердюков, В.Ф. Сіренко, А.О. Соловійов, В.Д. Сорокін, М.О. Теплюк, Ю.О. Тихомиров, К. Фостер, А.М. Чесноков, Т.В. Шаханов, О.О. Шевченко, Ю.С. Шемшученко, О.І. Ющик, Л.С. Явич та ін.

Емпіричну базу дослідження склали нормативно-правові акти законодавства України, міжнародні акти, правові позиції Конституційного Суду України та судові рішення у конкретних справах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках науково-дослідної теми Міжрегіональної Академії управління персоналом «Теоретико-методологічні засади становлення української державності і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні та психологічні проблеми» на 2014-2018 роки (номер державної реєстрації 0113U007698).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є формулювання теоретико-правового визначення поняття спортивного права як правового феномена і на його основі вироблення пропозицій щодо удосконалення спортивного законодавства України.

Для реалізації мети дослідження визначено такі наукові *завдання*:

- здійснити огляд теоретико-правових визначень поняття спортивного права в юридичній науці і з'ясувати дискусійні питання;
- охарактеризувати особливості нормативного регулювання у сфері спорту, визначення в літературі специфіки актів спортивного права і правовідносин у цій сфері;
- проаналізувати спортивне право у зв'язку з природою спорту та визначити методологічні засади дослідження;
- розглянути поняття спортивної діяльності та визначити коло суб'єктів спорту і специфіку їх відносин, що підлягають правовому регулюванню;
- сформулювати загальне поняття спортивного права та визначити його види;
- проаналізувати законодавство України в частині регулювання сфери спорту, виявити проблемні питання та сформулювати пропозиції стосовно удосконалення цього законодавства в контексті формування галузі національного спортивного права України;

Об'єкт дослідження становить спортивне право як суспільне явище і як складова правової системи суспільства.

Предметом дослідження є теоретико-правовий аналіз природи спортивного права як феномена, визначення його поняття і формування в якості галузі національної правової системи.

Методи дослідження. У процесі дисертаційного дослідження використано філософсько-світоглядні, загальнонаукові і спеціально-наукові методи, потреба в яких обумовлюється метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження.

Методологічну основу даного дослідження становить *діалектичний* метод, за допомогою якого розкрито інституційну природу спорту як явища та особливість спортивних відносин, трактування поняття права з точки зору юридичного плюралізму, сформульовано загальне поняття спортивного права та здійснено поділ його на види.

У дослідженні використано також такі загальнонаукові та спеціально-наукові методи, як: *формально-логічний* метод, *системно-структурний* та *функціональний*

методи – при з'ясуванні поняття правової системи та її поділу на галузі права, нормативних рівнів права і поняття норм права; *догматичний метод* – при аналізі нормативно-правового регулювання спорту в Україні, законодавства, яке регулює сферу спорту, а також з'ясуванні проблем удосконалення вказаного регулювання; *порівняльно-правовий* метод використовувався при дослідженні нормативного регулювання спорту в інших країнах; *лінгвістичний* метод застосовано при з'ясуванні значення термінів «спорт», «об'єкт» тощо; з використанням такого методу як *прогностичний* сформульовано рекомендації стосовно удосконалення законодавства з метою посилення гарантій держави у розвитку спорту.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що уперше в теоретико-правовій науці розглянуто галузь спортивного права одночасно з точки зору інституційної природи спорту і в контексті розуміння права з позицій юридичної соціології, та запропоновано авторський підхід до галузевого поділу права як системи.

Наукова новизна дослідження втілена у таких положеннях і висновках:
уперше:

- запропоновано в якості критерію визначення галузі спортивного права в правовій системі розглядати специфіку правових норм, які складають дану галузь, за ознакою предмета самих норм інституту спорту, а не зовнішніх щодо цих норм суспільних відносин (як «предмета правового регулювання»);

- визначено в якості основи формування правових норм в окрему галузь «спортивне право» відповідні права суб'єктів спортивних відносин (спортсменів, тренерів тощо), спортивні права яких закріплюються в диспозиціях правових норм, у зв'язку з чим визнано хибною думку про розподіл норм спортивного права як комплексної галузі по інших галузях права (цивільного, трудового, кримінального, міжнародного тощо);

- здійснено поділ нормативної сфери спорту на спортивно-технічні норми, спортивно-регламентні норми, та організаційно-спортивні норми і віднесено дві останні категорії норм до системи нормативно-правового регулювання спортивних відносин, специфіка яких залежить від характеру тієї діяльності, яка позначається поняттям «спортивна діяльність»;

- доведено, що відношення у процесі спортивної діяльності виступають як відношення «суб'єкт-об'єкт» і мають переважно ексклюзивний характер; тому тут не йдеться про спортивні відносини, що регулюються спортивним правом. З цим відношенням пов'язані способи забезпечення спортивної діяльності та специфіка відносин щодо такого забезпечення і їх правового регулювання, як тих суспільних відносин у рамках інституту спорту, що потребують правового, морального та іншого регулювання;

- сформульовано авторське визначення поняття спортивного права як галузі світової правової системи, яку складають правові норми, що регулюють права та обов'язки суб'єктів спорту у спортивних правовідносинах;

- класифіковано поняття спортивного права на його види, з виділенням глобального, національного та субінституційного спортивного права, кожний з яких відзначає специфіка спортивних відносин та особливий суб'єктний склад;

- обґрунтовано потребу і рекомендовано закріпити окреме конституційне право кожної людини на вільний вибір роду спортивних занять, включивши його окремою статтею 53-1 до розділу II чинної Конституції України;

удосконалено:

- розуміння правових норм спортивного права, якими є усі правові норми, а не тільки встановлені державою, що регулюють суспільні відносини сфери спорту;

- поняття джерел спортивного права, виключивши з нього нормативні акти, які регулюють інші, а не спортивні відносини (трудові, податкові, кримінальні тощо), що не відповідає критерію формування галузі спортивного права за предметом її норм;

- трактування поняття правової системи, з визначенням її загальносвітового (наднаціонального), національного та субінституційного рівнів;

- визначення поняття «законодавство», з розмежуванням нормативних актів публічно-владних суб'єктів та інших правотворчих суб'єктів;

набули подальшого розвитку:

- положення щодо співвідношення глобального спортивного права із загальним міжнародним правом;

- визначення поняття суб'єктів спорту та їх відносин з іншими суб'єктами, в тому числі суб'єктами публічної влади (адміністративні, цивільні, трудові, міжнародні, процесуальні тощо відносини), які регулюються нормами відповідної галузі права, а не спортивним правом, і в цих відносинах вказані суб'єкти виступають як суб'єкти адміністративного тощо права, а не в якості суб'єктів спортивного права;

- підходи до конституційно-правового регулювання сфери спорту та прав людини у цій сфері.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані:

- у науково-дослідній діяльності – для подальших наукових досліджень проблематики теорії права та спортивного права, а також відповідних проблем галузевих правових дисциплін;

- у законодавчій діяльності – для вдосконалення чинного законодавства у сфері спорту та інших сферах і формування галузі спортивного законодавства;

- у навчальному процесі – при викладанні теорії права та відповідних навчальних курсів, підготовці підручників та посібників.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертації апробовані автором у виступах на міжнародних і національних науково-практичних конференціях і семінарах, зокрема: міжнародна науково-практична конференція «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (м. Харків, 17-18 липня 2015 р.; тези опубліковано); міжнародна науково-практична конференція, присвячена 20-річчю Конституції України (м. Запоріжжя, 23-24 червня 2016 р.; тези опубліковано); науковий семінар «Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування» (м. Дніпро, 9 грудня 2016 р.; тези опубліковано); міжнародна науково-практична конференція, присвячена 10-річчю Інституту управління та права ЗНТУ «Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів»

(м. Запоріжжя, 20 травня 2017 р.; тези опубліковано); III Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів» (м. Запоріжжя, 28 березня 2018; тези опубліковано); міжнародна науково-практична конференція «Спортивне право України: сучасний стан і перспективи розвитку» (м. Запоріжжя, 19 жовтня 2018 р.; тези опубліковано); міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн» (м. Запоріжжя, 27-28 вересня 2019 р.; тези опубліковано); міжнародна науково-практична конференція «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Харків, 18-19 жовтня 2019 р.; тези опубліковано).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації викладено у 14 наукових публікаціях, в тому числі 5 у фахових виданнях України, усі з яких включено до міжнародних наукометричних баз даних, 1 в зарубіжному періодичному юридичному виданні, внесеному до міжнародних наукометричних баз даних, опубліковано тези 8 доповідей на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях і семінарах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів поділених на дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (174 найменування) та додатків. **Загальний обсяг дисертації** – 208 сторінок, з них 188 сторінок – основний текст, список використаних джерел – 17 сторінок, додатки – 3 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, зазначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, вказано методи дослідження, відзначено його наукову новизну, охарактеризовано практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію і публікації результатів дослідження, структуру та обсяг дисертаційної роботи.

Розділ 1 «Спортивне право як предмет дослідження в юридичній науці (теоретико-правовий аналіз)» складають чотири підрозділи, в яких аналізуються визначення поняття спортивного права в юридичній науці, здійснено загальну характеристику нормативного регулювання у сфері спорту, трактування поняття спортивних відносин і актів спортивного права, визначення поняття спорту, а також розглянуто предмет спортивного права в контексті юридичної соціології.

Підрозділ 1.1 «Характеристика визначень у науці феномена спортивного права» присвячено огляду наукових публікацій з тематики спортивного права і зазначено, що терміном «спортивне право» в літературі позначають галузь права, комплексну галузь законодавства, науку, що досліджує закономірності формування й функціонування спортивного права, навчальну дисципліну, і що в даному дослідженні цей термін використано у сенсі правового явища. Він лише починає використовуватися в науковій літературі та практиці, і в якості об'єкта наукової уваги поступово набуває все більш широкого використання, отримуючи зміст з інформаційно-регулятивним потенціалом.

Відзначається, що оскільки держави не можуть належним чином здійснювати регулювання сфер, які потребують специфічних знань, необхідним стає визнання автономного правового регулювання, зокрема, і щодо сфери спорту. У зв'язку з цим у роботі зроблено висновок про важливе значення питання критеріїв, за якими відбувається на практиці розмежування державного і автономного правового регулювання у сфері спорту, державних і недержавних юрисдикцій, а разом з цим про важливість теоретико-правового обґрунтування таких критеріїв.

У роботі критично оцінюється поширена точка зору на спортивне право як нову комплексну галузь права, тобто як систему норм, що включає в себе норми міжнародного, цивільного, адміністративного, трудового, підприємницького, фінансового, кримінального і процесуального права. Стверджується, що подібне розуміння спортивного права «перекриває» практично всі інші галузі правової системи в тій або іншій її частині і тому не може розглядатися як окрема галузь права, і що при цьому змішуються національне та міжнародне право, хоча між ними у теорії права проводиться істотна відмінність.

Разом з цим, відзначено, що стосовно виділення спортивного права в якості самостійної комплексної галузі права в літературі існує декілька позицій. Одні дослідники виключають виділення такої галузі; інші вчені, навпаки, наполягають на виділенні нових комплексних галузей права (спортивне право, медичне право, освітнє право, тощо); треті вважають застарілим поділ права на галузі і пропонують ділення права на напрями правового регулювання. Висловлено думку, що проблема відмінності понять «спортивне право» і «спортивне законодавство» виникає через хибне трактування зв'язку даних категорій, як і проблема відмінності понять «право» і «закон» у деяких підходах до розуміння права.

З розгляду питання про критерії визначення спортивного права як галузі права зроблено висновок, що традиційні критерії визначення галузі в системі права (предмет і метод правового регулювання) не можуть бути використані з метою виділення спортивного права в якості галузі права. Визначення спортивного права як комплексної галузі права передбачає пошук такого критерію, на основі якого певна сукупність юридичних норм може бути об'єднана в єдину галузь, що передбачає дослідження особливостей правових норм, які складають правову галузь «спортивне право». У роботі пропонується визначати вказані критерії з точки зору предмета у *правовому регулюванні*, тобто з урахуванням визначення *особливостей норм* сфери спорту, які встановлюють правила відповідних відносин. А таке визначення залежить від загальної характеристики спорту як об'єкта. Крім того, зважаючи на системні зв'язки спортивного права, у дослідженні його поняття необхідним є розгляд співвідношення поняття «спортивне право» з такими більш загальними за об'ємом поняттями як «право» і «спорт», оскільки останні поняття означають явища більш великих систем щодо спортивного права.

У *підрозділі 1.2 «Нормативне регулювання у сфері спорту: загальні підходи»* зазначається, що нормативне регулювання сфери спорту досліджують переважно зарубіжні автори. Проте залишається дискусійною природа норм, якими регулюються відносини у сфері спорту, що зумовлює необхідність їх теоретичних досліджень і формулювання авторської позиції щодо цієї проблеми.

Відзначено, що більшість дослідників поділяє нормативну регламентацію спорту на два різні за своєю природою нормативні великі комплекси: 1) спортивне право – комплекс нормативно-правового регулювання в сфері спорту; 2) «lex sportiva» – комплекс неправового нормативного регулювання (саморегулювання відносин у галузі спорту, локально-корпоративне регулювання спорту, тощо). У літературі природа і зміст lex sportiva з'ясовані недостатньо, аж до заперечення взагалі існування цієї нормативної системи. Тому в роботі зроблено висновок про необхідність з'ясування того, як співвідносяться та взаємодіють між собою різні нормативні регулятори у сфері спорту – правовий і неправовий, для чого належить встановити природу кожного з цих регуляторів і характер їх взаємодії.

Автор вважає дискусійною позицію авторів, які правовою регламентацією у сфері спорту називають законодавче нормування спорту державою, а нормативне регулювання тими актами, які не належать до законодавства держави, розглядають як неправове. З цього випливає, що «lex sportiva» походить від «неправового» нормативного регулятора, а тому визначення природи останнього залежить від розуміння кожним автором поняття права. Однак в юридичній науці є чимало теорій щодо розуміння права та його походження, а отже існуватиме неоднозначне визначення і неправового регулятора.

Вказано на існуючі в літературі суттєві відмінності поглядів на «lex sportiva», що ускладнюють розуміння співвідношення його з поняттям спортивного права. Відзначено аналогію з відносинами між державою та релігійними об'єднаннями, в яких держава визнає автономність останніх і поважає їх внутрішні установлення.

Наголошено, що оскільки мова йде про спортивне право, то правовими мають вважатися усі норми, що регулюють суспільні відносини у сфері спорту. А тому без визначення характеру цих відносин, що розглядаються у теорії права як предмет нормативного регулювання, дискусії про правову або іншу природу нормативного регулювання сфери спорту є непродуктивними.

У підсумку аналізу висловлених у літературі точок зору стосовно поділу нормативного регулювання сфери спорту на два нормативних регулятори – правовий (спортивне право) і неправовий («lex sportiva») вказано на необхідність з'ясувати характер суспільних відносин у сфері спорту та відповідних цим відносинам правил, аби визначити природу нормативного регулювання даної сфери і тих норм, які її регулюють.

З метою визначення кола цих суспільних відносин розглянуто джерела права, що, на думку дослідників, містять норми, пов'язані з регулюванням вказаних відносин.

Встановлено, що при визначенні джерел спортивного права автори надто розширюють їх поняття, включаючи в нього і неправовий зміст, також розширюють їх коло за рахунок включення тих актів, які регулюють інші відносини (трудові, податкові, кримінальні тощо). Це суперечить об'єктивному критерію формування галузі права за предметом регулювання, який визначається характером суспільних відносин спортивної сфери.

Підрозділ 1.3 «Спортивні відносини і акти спортивного права» присвячено аналізу визначень у літературі понять спортивних відносин і актів спортивного права, а також пов'язаного з ними трактування дослідниками поняття

спорту. Підтримано думку про відсутність визначення спортивних відносин у законодавстві та потребу конкретизації їх поняття у кореляції з поняттям спорту.

Критично розглянуто існуючі в літературі «широке» й «вузьке» трактування спортивних відносин і відзначено відсутність у авторів належного критерію їх виділення в самостійну групу відносин. Стверджується, що ті факти і відносини, які стосуються регламентації певного виду спорту (правила гри, єдиноборств тощо), не мають значення юридичних фактів і правових відносин, їх належить розглядати як спортивно-технічні. Факти й відносини, що пов'язані з організацією та проведенням спортивних змагань, з підготовкою спортсменів до спортивних змагань тощо, регламенти яких встановлюються також спортивними органами слід вважати спортивно-правовими відносинами і фактами. Тут уже є права й обов'язки учасників, тобто має місце диспозитивне регулювання вказаних відносин. Разом з тим, доки в регулюванні відносин не бере участі держава, тут ще немає юридичних фактів і юридичних відносин. Тільки відносини у сфері спорту, регулювання яких здійснює держава у законодавстві, є юридичним правом з відповідним поділом його на юридичні галузі.

Водночас аналіз практики судового вирішення спорів у сфері спорту вказує на те, що крім юридичних нормативних актів права та обов'язки громадян і їх відповідальність регулюються ще нормативними актами спортивних організацій. Стверджується, що норми спортивних організацій не належать до законодавства України, а тому їх можна застосувати до регулювання правовідносин за умови, якщо це прямо дозволяє закон, як наприклад, стосовно положень таких локальних нормативних актів, якими є колективні договори підприємств чи організацій. При цьому встановлення в колективному договорі обов'язку професійного спортсмена або тренера дотримуватися в рамках їх трудових відносин регламентних документів спортивних органів не змінює характер норм актів цих органів, не перетворює їх у норми законодавства держави.

Зроблено висновок про неможливість встановити критерій для виділення спортивних відносин з визначень поняття «спорт», запропонованих у літературі, оскільки їм бракує такої суттєвої ознаки, яка надає специфіки спортивній діяльності порівняно з іншими видами діяльності. Тому невизначеною залишається і сфера нормативного регулювання, яку позначають поняттям «спортивне право».

У роботі здійснено критичний аналіз трактувань поняття спорту і відзначені суперечності в них, які виникають тому, що в дане поняття вкладають випадковий набір ознак людської активності, поєднують її різні аспекти, однак не уявляють феномен спорту як деякий цілісний об'єкт. Наголошено, що спорт як ціле може бути представлений, коли його розглядати інституційно, як продукт спілкування, який регулює суспільну діяльність. Обґрунтовано підстави розглядати спорт в якості одного із *суспільних інститутів*, поряд із такими інститутами як мистецтво, школа, наука, сім'я, церква, партії тощо.

Охарактеризовано суттєві визначення поняття спорту як специфічної сфери суспільних відносин, упорядкованого і відтворюваного способу життєдіяльності людей, що стає специфічним важелем цілеспрямованої дії на поведінку людей, породжує та охороняє комплекс норм, якими закріплюються й стабілізуються існуючі спортивні відносини, упорядковується їх структура, визначаються цілі й

функції спорту, його відношення з іншими інститутами, зокрема, з державою, а також соціальними спільнотами і групами. У такій якості спорт є інституційним об'єктом права, що визначає специфіку предмета нормативного регулювання.

У *підрозділі 1.4 «Предмет спортивного права в методологічному контексті»* спортивне право, з урахуванням інституційної природи спорту, що обумовлює специфіку його предмета, досліджується з точки зору підходу, що його пропонує юридична соціологія щодо розуміння права, юридичних явищ і норм.

Розглянуто положення юридичної соціології стосовно правового плюралізму, розрізнення правового і неправового і зроблено висновок, що вказаний підхід може бути використаний для поєднання певних нормативних складових спортивного права в категорії *правового* та формування поняття спортивного права. При цьому варто критично оцінити традиційні поняття загальної теорії права і держави, такі як «право», «юридичне право», «норма», «правова система», «предмет правового регулювання», «юридична відповідальність» тощо. Зокрема, поняття юридичної відповідальності в теорії права потребує додаткового теоретичного дослідження, в тому числі враховуючи практику відповідальності спортсменів за порушення ними спортивних правил.

Відзначено, що дослідники спортивного права включають різні нормативні складові (в тому числі неправові) в єдину категорію «правового» в межах галузі спортивного права на традиційній для теорії права основі критерію предмета правового регулювання, хоча навколо цього критерію тривалий час точаться гострі дискусії і на сьогодні він все менш одноставно підтримується вченими.

У роботі підтримується точка зору, що характер тієї або іншої галузі права, яка утворюється з деякої сукупності юридичних норм, визначається особливостями цих норм, а тому предметне виокремлення галузі права зводиться до предмета у *правовому регулюванні*, яким є предмет юридичної норми, а не предмета правового регулювання у сенсі зовнішнього об'єкта щодо норми (суспільних відносин). Тому разом з визначенням як предмета у правовому регулюванні *диспозиції* юридичних норм (прав і обов'язків суб'єктів права) саме відповідне коло вихідних прав і становить єдиний предмет галузевого поділу правової системи як основу утворення тієї чи іншої галузі права.

З цього зроблено висновок, що в якості основи формування правових норм в окрему галузь «спортивне право» необхідно визначити відповідні права суб'єктів спортивних відносин (спортсменів, тренерів, спортивних лікарів і суддів тощо), спортивні права яких закріплюються в диспозиціях правових норм. Саме у зв'язку з цим хибною визнано думку про розподіл норм спортивного права як комплексної галузі по різних інших галузях права (цивільного, адміністративного, трудового, кримінального, міжнародного тощо). Вказано на критерій поділу норм на технічні та етичні («соціальні») норми, а також здійснено поділ нормативної сфери спорту на *спортивно-технічні* норми, *спортивно-регламентні* норми, та *організаційно-спортивні* норми. Організаційно-спортивні норми, що регулюють відносини з організації управління спортом, і спортивно-регламентні норми, що регулюють спортивно-змагальні відносини суб'єктів спортивної діяльності, належать до системи нормативно-правового регулювання специфічних суспільних відносин – *спортивних відносин*.

У контексті правового плюралізму визначено як норми спортивного права усі ті соціальні норми, диспозицією яких закріплюються права та обов'язки учасників спортивних відносин у сфері спорту як соціального інституту. Цими нормами утверджуються закони спортивного життя – правила, які природно складаються або свідомо встановлюються і санкціонуються спортивною владою для підтримання необхідного функціонування спорту в якості автономної сфери життя суспільства.

Зроблено висновок, що особливість спортивних відносин, якою обумовлена специфіка нормативної системи спорту, залежать від характеру тієї діяльності, яку здійснюють суб'єкти цих відносин, тобто від того, що вкладається в поняття «спортивна діяльність».

Розділ 2 «Спортивна діяльність і спортивні правовідносини. Поняття спортивного права та його види» складається з трьох підрозділів, в яких досліджуються особливості спортивної діяльності, коло суб'єктів цієї діяльності та інших суб'єктів спорту, визначається загальне поняття спортивного права, а також розглядаються види спортивного права.

Підрозділ 2.1 «Спортивна діяльність і суб'єкти спортивного права» присвячений розгляду феномена спортивної діяльності та її суб'єктів, а також визначенню кола суб'єктів спорту як суспільного інституту.

Відзначено, що в науці відсутнє однозначне розуміння поняття спортивної діяльності. Охарактеризовано різні підходи до її розгляду, зокрема, зі з'ясування специфіки спортивних правовідносин. Проте виявлення цієї специфіки залежить від розуміння поняття «спортивні відносини», що, в свою чергу, залежить від трактування поняття спорту. Наголошено, що фізична культура і спорт мають різне цільове спрямування і різну природу: якщо спорт – це суспільний інститут, то фізична культура не відзначається інституційним суспільним статусом. Якщо склад суспільних відносин і суб'єктів цих відносин у сфері спорту (спортивні відносини) може бути однозначно встановлений, то у сфері фізичної культури визначити «фізкультурні» відносини та суб'єктів фізичної культури значно складніше. Тому в літературі термін «фізкультурні відносини» авторами звичайно не вживається, так само як поняття «фізкультурно-спортивна діяльність».

Критично оцінено невиправдане ототожнення спорту і спортивної діяльності в законодавстві, як і визначення спортивної діяльності як трудової діяльності, а на основі цього конструювання інших понять («спортивна травма» тощо). У зв'язку з цим відзначено важливе значення поняття «спортивна діяльність» у встановленні кола тих відносин, в яких вона здійснюється, а саме – спортивних відносин.

Виходячи з визначення поняття спорту, встановлено, що зміст діяльності у сфері спорту полягає у *розвитку* людини, її фізичних, психічних та інтелектуальних даних, і виключно цим визначається специфіка спортивної діяльності. Заняття спортом має будуватися відповідно до законів спорту, як суспільного інституту, тобто підпорядковуватися тим нормам, які встановлює і підтримує цей суспільний інститут. Уже одним цим активність людини спрямовується у відповідне русло як специфічна – спортивна діяльність, характер якої визначається об'єктивно, тобто в залежності від інституційного об'єкта, яким є вид спорту. Кожний вид спорту характеризується відповідними нормативними вимогами до суб'єктів спортивної діяльності й показниками оцінки їх досягнень, і тому лише підпорядковуючись цим

нормативним вимогам, діяльність людини характеризується як спортивна діяльність, а особа набуває соціального статусу суб'єкта спортивної діяльності.

З цим пов'язане те, що систематичні заняття певним видом (чи видами) спорту передбачають два різних способи, дві специфічні різні форми здійснення спортивної діяльності, а саме: тренування та змагання. А головним суб'єктом спортивної діяльності виступає *спортсмен*. Також обґрунтовано, що необхідними суб'єктами спортивної діяльності є спортивні тренери, спортивні лікарі, що обслуговують тренування і змагання спортсменів, та спортивні судді.

Наголошено, що спортивна діяльність підпорядкована найперше спортивно-технічним нормам, тому відношення у процесі спортивної діяльності виступають як відношення «суб'єкт-об'єкт», тут немає спортивних відносин, що їх регулює спортивне право. Водночас, спортивна діяльність є специфічна сфера діяльності, об'єктивна основа формування з приводу неї специфічного суспільного інституту, яким є спорт. Навколо здійснення спортивної діяльності з необхідністю виникають різноманітні суспільні відносини з її забезпечення та управління ним, що стають предметом правового, морального нормативного регулювання тощо. Управління забезпеченням спортивної діяльності – це управлінська діяльність, призначена для врегулювання суспільних відносин між суб'єктами, які забезпечують тренувальну і змагальну діяльність («зовнішне», тобто соціальне управління нею).

Коло суб'єктів цієї управлінської діяльності значно більш широке порівняно з колом суб'єктів спортивної діяльності. Такими суб'єктами є, зокрема, спортивні клуби, спортивні товариства, спортивні школи, інші навчальні заклади, організації та установи, їхні службові особи, які забезпечують у різних аспектах систематичну тренувальну підготовку і участь спортсменів в офіційних спортивних змаганнях. Суб'єктами створення організаційно-нормативних умов спортивної діяльності є всі публічні самоврядні організації спортивного профілю та їх повноважні органи. Ці суб'єкти мають інституційний статус і належать до суб'єктів спорту.

Обґрунтовано тезу, що органи держави і місцевого самоврядування не є інституційними органами спорту, на відміну від спортивного самоуправління в рамках інституту спорту, а тому ці органи не є суб'єктами спорту. Відносини суб'єктів спорту з іншими суб'єктами, в тому числі суб'єктами публічної влади (адміністративні, цивільні, трудові, міжнародні, процесуальні тощо) регулюються нормами відповідної галузі права, а не спортивним правом. У цих відносинах вказані суб'єкти виступають як суб'єкти адміністративного тощо права, а не як суб'єкти спортивного права.

Зроблено висновок, що виокремлення спортивних відносин з усієї сукупності суспільних відносин обумовлене специфікою спортивної діяльності з точки зору її нормативного регулювання, яка полягає в тому, що діяльність спортсмена, тренера, спортивного лікаря, спортивного судді має значною мірою ексклюзивний характер, тобто такий, що протиставляє вказану діяльність правилу. Спортивна діяльність спрямована на досягнення спортсменом усе вищих результатів, а тому передбачає творчий, пошуковий характер діянь її суб'єктів. З цим характером пов'язуються і способи забезпечення спортивної діяльності та специфіка відповідних відносин щодо такого забезпечення і їх правового регулювання. Сказане наочно підтверджує порівняння інституту спорту і спортивної діяльності з таким суспільним інститутом

яким є армія, та військовою діяльністю, де вимагається від суб'єктів відносин однакова поведінка й максимальне підпорядкування військовослужбовців єдиним вимогам. Через це тут нормативно регламентуються статутами навіть такі дрібниці, на які в інших сферах не звертається увага (наприклад, форма одягу, спосіб привітання тощо). Ексклюзивний характер спортивної діяльності зумовлює специфічний характер спортивних відносин і їх суб'єктів, як суб'єктів спорту, їх суспільне виокремлення в самоврядний інститут та характер їх взаємовідносин з державою і наднаціональними спортивними органами й іншими суб'єктами.

У *підрозділі 2.2 «Визначення поняття спортивного права»* пропонується авторський підхід до виведення поняття спортивного права та його формулювання.

Зазначено, виходячи з проведеного аналізу, що нормами спортивного права охоплюється виключно регулювання спортивних відносин, тобто таких суспільних відносин, в яких обидва суб'єкти належать до інституційних суб'єктів спорту. Ці відносини складають окрему сферу суспільних відносин, яка потребує системного правового регулювання окремою предметною сукупністю правових норм, а саме, сукупністю норм спортивного права. Особливість даної предметної сукупності правових норм становить предмет цих норм, яким є диспозиція норми, що регулює відношення прав та обов'язків суб'єктів спорту в їх спортивних відносинах між собою. Саме за цим чітким критерієм норми спортивного права ми відрізняємо від норм інших правових галузей, які регулюють права та обов'язки суб'єктів спорту в їх правовідносинах з іншими суб'єктами права, які не є суб'єктами спорту.

З цього випливає загальне визначення спортивного права в якості системи правових норм, яка регулює права та обов'язки суб'єктів спорту в їх взаємних відносинах. У такому розумінні спортивне право виступає як одна з підсистем більш загальної щодо неї *правової системи*, а отже, може трактуватися як окрема правова галузь поряд з іншими правовими галузями. Однак при цьому постає питання: що мається на увазі під правовою системою і про яку саме правову систему йдеться при визначенні поняття «спортивне право»?

У роботі розглянуто різні визначення в літературі поняття «правова система» і зроблено висновок, що в контексті даного дослідження доцільно розглядати право як з його формального або кількісного боку, так і враховувати його змістовні, якісні характеристики, для чого необхідно застосовувати *соціологічний* підхід до розгляду правової системи, в якій виокремлюється спортивне право як одна з її підсистем. Відзначено, що соціологія права не може використовувати поняття правової системи в її формально-юридичному аспекті. Правова система – це одночасно просторова і часова сфера, а право є складним і гетерогенним: в один і той же час, на одному й тому самому соціальному просторі можуть співіснувати декілька правових систем (насамперед, державна, але поряд з нею й інші, незалежні від неї і навіть такі, що суперничають з нею). Саме під таким кутом зору ми розглядаємо спортивне право в якості *однієї з підсистем правової системи*.

Автор вважає, що, керуючись діалектичною логікою, належить забезпечити цілісність погляду на поняття «правова система» як діалектичну єдність загального, особливого та одиничного, тобто розглядати усі одиничні правові явища у сфері спорту в якості складових єдиної правової системи, поєднаних в особливу цілісність, що виступає як її підсистема «спортивне право».

Відстоюється думка, що практика нормативного регулювання спортивних відносин переконує в помилковості обмеження підсистеми спортивного права рамками національної правової системи, надаючи останній глобального значення. Загальним у понятті «правова система» є не національний рівень правових явищ сфери спорту, а наднаціональний, загальноцивілізаційний. Тому в літературі фігурують такі спортивно-правові феномени, як «міжнародне спортивне право», «європейське спортивне право» тощо. Національне право і національна правова система – це категорії *особливого* у поняттях «право» і «правова система».

Зважаючи на це, і спортивне право існує не як лише національне право, а як підсистема глобальної (світової, загальноцивілізаційної) системи; спортивне право становить галузь усієї правової системи світу, *глобальне* спортивне право, а не тільки галузь національної правової системи, оскільки постає питання: якої саме національної правової системи? У національній правовій системі складається галузь *національного* спортивного права, а не спортивного права взагалі. Виходячи з цього, запропоновано авторську дефініцію: *спортивне право – це галузь світової правової системи, яку складають правові норми, що регулюють права та обов'язки суб'єктів спорту у спортивних правовідносинах*. Така дефініція розкриває сутність спортивного права як 1) галузі права, 2) що унормовує спортивні відносини, 3) якими є взаємні відносини суб'єктів спорту, 4) до яких належать суб'єкти спортивної діяльності та її забезпечення, 5) унормування спортивних відносин передбачає регулювання прав та обов'язків суб'єктів спорту нормами спортивного права у спортивних правовідносинах, 6) права та обов'язки суб'єктів спортивних правовідносин складають предмет спортивного права як правової галузі.

Підрозділ 2.3 «Види спортивного права» присвячено з'ясуванню видового поділу поняття спортивного права. Зазначається: той факт, що спортивні відносини суб'єктів спорту обумовлені спортивною діяльністю, передбачає, що в регулюванні їх спортивним правом виявляються особливості цієї діяльності, які розглядаються як об'єктивна основа поділу спортивного права на окремі види і диференціацію його на галузеві спортивно-правові інститути.

У роботі відзначено, що в літературі поділ поняття «спортивне право» на види не проводиться, разом з тим пропонуються різні поняття того або іншого особливого спортивного права (міжнародного, європейського, адміністративно-спортивного, медичного, трудового тощо). Стверджується, що визнання окремими вченими міжнародного спортивного права самостійною галуззю міжнародного права є не дискусійним, а помилковим, оскільки в такому разі назва «галузь» пов'язується одночасно з поняттям «міжнародне право» та з поняттям «міжнародне спортивне право», а, з іншого боку, галузь спортивного права включає в себе галузь міжнародного спортивного права і галузь національного спортивного права. Такий поділ понять не відповідає правилам поділу, визначеним логікою, зокрема, правилу безперервності поділу.

Зроблено висновок, що без розгляду спорту як суспільного інституту складно чітко визначити сфери спортивних відносин, а без цього важко скласти уявлення про норми, що регулюють дані відносини, і предмет спортивного права, в який включають різноманітні норми і групують їх за різними ознаками. Це ускладнює законодавче регулювання суспільних відносин. Тому видовий поділ спортивного

права важливий не лише з теоретичної точки зору, а є необхідним найперше для правотворчої та правозастосовної практики.

Стверджується, що встановлення видів спортивного права має йти від його загального поняття і тих суттєвих ознак, які в ньому фіксуються. Такою основою є суб'єктно-забезпечувальна ознака спортивного права, за якою у спортивному праві, з нашої точки зору, виділяються: 1) *глобальне* (універсумне, наднаціональне) спортивне право; 2) *національне* спортивне право; 3) *субінституційне* спортивне право. Кожний вид спортивного права відзначається специфікою спортивних відносин та особливим суб'єктним складом цих відносин.

Проаналізована точка зору в літературі щодо глобалізму спорту, спортивних відносин і спортивного права, а також глобалізму у забезпеченні суб'єктів спорту нормативною базою і глобалізму спортивних заходів (олімпіади, чемпіонати світу, Європи, універсіади тощо). За чітких рівнів регулювання – міжнародного, регіонального і національного – спорт, як ніякий інший об'єкт, може об'єднувати і соціальні норми, і норми права, і норми політики. У зв'язку з цим зазначається, що *глобальне* спортивне право врегульовує спортивні відносини, які складаються у сфері спорту з приводу забезпечення спортивної діяльності на всіх рівнях, коли *хоча б одним* із суб'єктів цих відносин є інституційний *наднаціональний* суб'єкт спорту. Основну групу таких організацій у міжнародному спорті становлять міжнародні спортивні організації з окремих видів спорту, найперше – міжнародні спортивні федерації. Зазначені суб'єкти розробляють і забезпечують виконання правил занять відповідними видами спорту, забезпечують пропаганду та широкий розвиток свого виду спорту в світі, беруть на себе відповідальність за технічний контроль і керівництво своїми видами спорту на Олімпійських іграх, тощо.

Відзначено, що при виділенні галузі або підгалузі міжнародного спортивного права у складі галузі міжнародного права автори чітко не розмежовують між собою міжнародні та спортивні відносини, суб'єктів перших і других, національне право з міжнародним правом. Це має місце тому, що у теорії права досі не склалося чітке розуміння поняття правової системи, а також через традиційне розуміння права як пов'язаного з державою, а не його розуміння в контексті правового плюралізму.

У роботі також стверджується, що подібно до співвідношення глобального спортивного права та міжнародного права складається відношення *національного* спортивного права з національним правом: регулювання спортивних відносин в окремій країні підпорядковане вимогам правопорядку, який встановлює держава.

Видове поняття *субінституційного* спортивного права автором пов'язується з виділенням спортивно-правових інститутів у складі галузі спортивного права (професійний спорт, олімпійський спорт, спортивний арбітраж тощо). Відзначено відсутність чітких критеріїв у дослідників, які розглядають фізичну культуру і спорт в якості окремих підгалузей спортивного права, еkleктичність уявлень про предмет спортивного права взагалі та його поняття і виду та інституційну диференціацію, що негативно відбивається на рівні правового регулювання спорту в Україні та свідчить про необхідність додаткового вивчення цих проблем.

Розділ 3 «Спортивне право в національній правовій системі: до проблеми становлення галузі» складають два підрозділи, в яких характеризується нормативно-правове регулювання сфери спорту в Україні, з'ясовуються проблеми

галузевого розвитку спортивного законодавства та формулюються пропозиції щодо його вдосконалення.

У *підрозділі 3.1 «Нормативно-правове регулювання спорту в Україні»* наведено висловлені в літературі точки зору на спортивне законодавство України і відзначено, що виокремлення законодавства, яке містить норми спортивного права, з усієї величезної сфери законодавства України, вимагає непростого й ретельного аналізу останнього з точки зору належності того або іншого нормативно-правового джерела до актів спортивного права. Такий аналіз належить розпочати з виділення групи актів, які містять слово «спорт» або похідні від нього слова у їх назві або тексті, включивши до них у першу чергу чинні нормативно-правові акти законодавства України, які мають юридичну силу закону.

Стверджується, що до їх числа належить насамперед Конституція України, яка встановлює обов'язок держави дбати про розвиток спорту. Відзначено, що цей обов'язок визначено у зв'язку з забезпеченням права кожного на охорону здоров'я, що, на наш погляд, не відповідає інституційній природі спорту. Наступний рівень нормативного регулювання спортивних відносин складають закони України. При цьому зауважено, що є значна кількість законів, окремі положення яких хоч і стосуються сфери спорту, проте не можуть вважатися актами спортивного права.

На прикладі Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України в дисертації проілюстровано співвідношення законів, які є джерелами спортивного права, із законами інших галузей стосовно спорту. Зазначено, що обидва згадані кодекси є відповідно джерелами адміністративного та кримінального права, хоча й містять норми, які стосуються спорту. Проте відносини, які регулюються ними, не є спортивними відносинами, вони виникають у зв'язку з адміністративним або кримінальним порушенням спортивних правовідносин, а тому вони є адміністративними або кримінальними правовідносинами, однією із сторін яких виступає держава в якості суб'єкта, який застосовує адміністративну чи кримінальну відповідальність за правопорушення у сфері спорту до тих суб'єктів, які визначені актами спортивного права як суб'єкти спортивних відносин. Аналогічним чином відбувається взаємодія адміністративного і кримінального права з іншими галузями права (цивільним, сімейним, житловим тощо), норми яких вони захищають від порушень.

Охарактеризовано як основоположне джерело національного спортивного права Закон України «Про фізичну культуру і спорт» і відзначено, що ним неточно визначено сферу законодавства про фізичну культуру і спорт через відсутність єдності трактувань поняття законодавства в правотворчій практиці і теорії права. Розглянуто різні підходи до цього поняття і в якості сфери законодавства визначено нормативні акти органів публічної влади усіх рівнів (на відміну від локальних актів інших суб'єктів правотворчості, зокрема й міжнародних неурядових організацій), що становлять фундамент нормативно-правового регулювання інституту спорту.

У зв'язку з цим до джерел спортивного законодавства нами віднесено такі нормативні акти з питань спорту: укази Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства спорту, нормативні акти з питань спорту місцевих органів державної виконавчої влади та

органів місцевого самоврядування, а також рішення та висновки Конституційного Суду України з питань нормативного регулювання спортивних відносин.

У роботі досліджено зазначені вище джерела спортивного права і зроблено висновок, що стан обліку і систематизації підзаконних нормативних актів у галузі спорту є незадовільним, не дає змоги віднайти необхідну інформацію про чинні нормативні акти та джерела їх публікації. Саме тому, а також через обмежений нормативний обсяг дисертації, в роботі не аналізуються нормативні акти спортивного права місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також нормативні акти національних спортивних організацій.

Підрозділ 3.2 «Проблеми галузевого розвитку спортивного законодавства України» присвячено висвітленню проблемних питань формування спортивного права України як правової галузі та формулюванню відповідних рекомендацій.

Зазначено, що загальний огляд нормативного регулювання сфери спорту в Україні переконує в наявності у розвитку спортивного права, як правової галузі, багатьох проблем, в тому числі проблем теоретичного характеру. Насамперед, до їх числа слід віднести недосконалість конституційного регулювання сфери спорту.

Ми розглядаємо конституційне право кожної людини на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23 Конституції) як основоположне щодо спортивного права, що визначає загальну юридичну умову для занять спортом – не порушувати права і свободи інших людей. Водночас обов'язок держави дбати про розвиток фізичної культури і спорту встановлений у статті 49 Конституції України, яка закріплює право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, хоча право на охорону здоров'я не належить до прав суб'єктів правовідносин суспільного інституту спорту.

Розглянуто конституційне регулювання спорту в попередній Конституції і зроблено висновок про правову невизначеність інституту спорту в радянський період, що перейшла також у чинну Конституцію України.

Стверджується, що інституційна природа спорту і відносин, які складаються у цій сфері, об'єктивно обумовлює окреме конституційне визначення спортивного права в якості права кожної людини на вільний вибір роду спортивних занять, і це право пропонується закріпити в розділі II Конституції України в статті 53-1, сформулювавши її наступним чином:

«Стаття 53-1. Кожен має право на вільний вибір роду спортивних занять, що сприяють розвитку його особистості, в тому числі має право займатися спортом на професійній основі. Держава дбає про розвиток спорту в Україні у взаємодії з іншими державами, міжнародними та національними спортивними організаціями». У зв'язку з цим пропонується в частині четвертій статті 49 Конституції України залишити за державою обов'язок дбати про розвиток фізичної культури і забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя як юридичні умови гарантії конституційного права кожного на охорону здоров'я і медичну допомогу. Як така, фізична культура є ближчою за своїм призначенням до інституту охорони здоров'я, а інституту спорту відповідає особлива спортивна медицина. При цьому спортивне право і медичне право становлять окремі правові галузі.

У руслі цієї пропозиції відзначено необхідність реформування державного управління фізичною культурою і спортом, зважаючи на безсистемність рішення

питання державного управління спортом в Україні в останні три десятиліття, що негативно позначається на формуванні спортивного права в Україні. На наш погляд, дбати про розвиток *фізичної культури* держава повинна з акцентом на охорону здоров'я населення, в органічному зв'язку із забезпеченням належних санітарно-епідемічних умов. Тому доцільно утворити департамент з фізкультурно-оздоровчої роботи у системі Міністерства охорони здоров'я. А для управління сферою *спорту* в Україні доцільно мати окреме *Міністерство спорту і туризму*. Така пропозиція враховує інституційну особливість спорту, вітчизняну практику, а також світовий досвід організації управління спортом, який свідчить на користь спеціалізації державного управління сферою спорту.

У роботі критично оцінено нову редакцію Закону України «Про фізичну культуру і спорт» від 2009 року як таку, що має концептуальні вади і порушує вимоги Конституції України. У зв'язку з цим наголошено на необхідності нового базового закону про спорт та упорядкування законодавства щодо регулювання розвитку фізичної культури в нашій країні.

При цьому доцільно враховувати практику визначення актуальних проблем спортивного права інших країни та їх розв'язання в умовах трансформаційних змін у різних сферах життя України.

ВИСНОВКИ

У висновках узагальнено отримані наукові результати дослідження і повному вирішено наукові завдання теоретико-правового визначення природи спортивного права та запропоновано його авторське поняття. У підсумку проведеного дослідження сформульовано такі основні висновки і пропозиції:

1. Точка зору на спортивне право як на комплексну галузь національного права, що поширена в науковій літературі, не є достатньо обґрунтованою, оскільки виокремлення даної галузі базується на дискусійних критеріях предмета і методу правового регулювання. Критерієм виділення галузі спортивного права має бути специфіка тих правових норм, які складають дану правову галузь, з точки зору предмета самих норм сфери спорту, а не зовнішніх щодо цих норм фактичних суспільних відносин.

2. Регулювання суспільних відносин у сфері спорту здійснюється правовими нормами, встановленими не тільки державою, а й усіма іншими відповідними суб'єктами правотворчості, які належать до кола суб'єктів такого специфічного суспільного інституту як спорт.

3. Включення до складу джерел спортивного права тих актів, які регулюють не спортивні, а інші відносини (трудові, податкові, кримінальні тощо), суперечить об'єктивному критерію вирізнення галузі права за предметом регулювання, обумовленим специфікою спортивної діяльності та суспільних відносин сфери спорту щодо її здійснення.

4. Спорт необхідно розглядати в якості одного із суспільних інститутів, як специфічну сферу суспільних відносин, що цілеспрямовано діє на поведінку людей, породжує і охороняє комплекс норм, якими закріплюються та стабілізуються існуючі спортивні відносини, упорядковується їх структура, визначаються цілі й

функції спорту, його відношення з іншими інститутами, зокрема, з державою, а також соціальними спільнотами і групами. У такій якості спорт є інституційним об'єктом права, що визначає специфіку предмета регулювання правом.

5. Основою формування правових норм в окрему галузь «спортивне право» є відповідні права суб'єктів спортивних відносин (спортсменів, тренерів, спортивних лікарів, спортивних суддів та інших), спортивні права та обов'язки яких закріплюються в диспозиціях правових норм. Тому хибною є думка про розподіл норм спортивного права як комплексної галузі по інших галузях права (цивільного, трудового, кримінального, міжнародного тощо).

6. Нормативна сфера спорту включає спортивно-технічні норми, спортивно-регламентні норми та організаційно-спортивні норми. Дві останні категорії норм складають систему нормативно-правового регулювання спортивних відносин – спортивне право, на відміну від комплексу спортивно-технічних норм, якими регламентується спортивна діяльність у різних видах спорту в рамках відношення «суб'єкт-об'єкт», що не має правового характеру.

7. Органи публічної влади не є інституційними органами спорту, на відміну від спортивного самоуправління в рамках інституту спорту, а тому ці органи не є суб'єктами спорту. Через це відносини суб'єктів спорту з іншими суб'єктами, включаючи суб'єктів публічної влади (адміністративні, цивільні, трудові, міжнародні, процесуальні відносини тощо) регулюються нормами відповідної галузі права, а не спортивним правом, і в таких відносинах їх суб'єкти виступають як суб'єкти адміністративного тощо права, а не як суб'єкти спортивного права.

8. Поняття спортивного права в системі права не можна обмежити виключно національними рамками через глобальність спорту як суспільного інституту. Дане поняття повинно бути визначене з інших методологічних позицій, з урахуванням цього глобального характеру спорту та розуміння права з точки зору юридичної соціології і правового плюралізму, який трактує право не лише як продукт держави, а й продукт правотворчості інших (недержавних) суб'єктів.

9. Автор визначає загальне поняття спортивного права як галузь світової правової системи, яку складають правові норми, що регулюють права та обов'язки суб'єктів спорту у спортивних правовідносинах. Така дефініція розкриває сутність спортивного права як тієї галузі права, що унормовує спортивні відносини, якими є взаємні відносини суб'єктів спорту, тобто суб'єктів спортивної діяльності та її забезпечення, права і обов'язки цих суб'єктів. Останні складають предмет норм спортивного права як галузі права.

10. Загальне поняття спортивного права потребує його видового поділу, який може бути здійснений за єдиною суб'єктно-забезпечувальною ознакою. Відтак, у спортивному праві вирізняються такі його види як глобальне, національне та субінституційне спортивне право, кожне з яких відзначає специфіка спортивних правовідносин та їх суб'єктного складу.

11. Об'єктивно необхідним для утворення галузі національного спортивного права є визначення спортивного права в окремій статті Основного закону як конституційного права кожної людини на вільний вибір роду спортивних занять. Доцільно доповнити окремою статтею розділ II Конституції України: «Стаття 53-1. Кожен має право на вільний вибір роду спортивних занять, що сприяють розвитку

його особистості, в тому числі має право займатися спортом на професійній основі. Держава дбає про розвиток спорту в Україні у взаємодії з іншими державами, міжнародними та національними спортивними організаціями.»

У зв'язку з цим належить відповідно уточнити частину четверту статті 49 Конституції України, вилучивши з неї слова «і спорту» та залишивши обов'язок держави дбати про розвиток фізичної культури і забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя – як юридичної умови гарантій конституційного права кожного на охорону здоров'я і медичну допомогу.

12. Зважаючи, що чинне національне законодавство і нормативна база спорту не мають належного обліку та системи ведення і потребують вдосконалення, потрібно нове концептуальне визначення правового регулювання сфери спорту в Україні з чітким визначенням співвідношення державного та самоврядного управління сферою спорту, врахуванням інституційної природи спорту та його відмінності від фізичної культури. Сфера спорту об'єктивно потребує самостійного управління нею та відповідного галузевого закріплення в правовій системі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ющик О.О. Спорт як інституційний об'єкт права [Електронний ресурс]. Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету. 2017. № 6. С. 50-53. URL: http://lsej.org.ua/6_2017/6_2017.pdf.
2. Ющик О.О. Правове і неправове нормативне регулювання у сфері спорту. Альманах права. 2018. № 9. С. 319-324.
3. Ющик О.О. Про критерії визначення галузі спортивного права [Електронний ресурс]. Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету. 2018. № 5. С. 18-20. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2018/5_2018.pdf.
4. Ющик А.А. О предметной сфере спортивного права. *Leges et Vita*. 2019. № 4/2. С. 207-210.
5. Ющик О.О. Спортивное право: визначення поняття в контексті правової системи. *Право України*. 2019. № 10. С. 267-278.
6. Ющик О.О. Джерела права в контексті визначення галузі спортивного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Випуск 58. Т.1. С. 56-60.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

7. Ющик О.О. До питання про юридичну відповідальність спортсменів за порушення правил спортивних змагань. Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 17-18 липня 2015 року). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів». 2015. С. 9-12.
8. Ющик О.О. Спортивное право: деякі питання до визначення поняття. Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті

євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю Конституції України, м. Запоріжжя, 23-24 червня 2016 р. Запоріжжя: «Просвіта». 2016. С. 448-450.

9. Ющик О.О. Акти спортивного права в регулюванні прав спортсменів і тренерів. Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування: матеріали наук. семінару (Дніпро, 9 груд. 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД. 2017. С. 146-149.

10. Ющик О.О. До визначення спортивного права в контексті інтеграційних процесів. Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю Інституту управління та права ЗНТУ, м. Запоріжжя, 20 травня 2017 р. : в 2 т. Запоріжжя: Просвіта. 2017. С. 31-33.

11. Ющик О.О. Інтегративна природа нормативного регулювання у сфері спорту. Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 28 березня 2018 р. Запоріжжя: ЛІРА ЛТД. 2018. С. 22-24.

12. Ющик О.О. Спортивне право з точки зору юридичної соціології. Спортивне право України: сучасний стан і перспективи розвитку: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 19 жовтня 2018 року / За заг. ред. М. О. Ткалича. Запоріжжя: ЗНУ. 2018. С. 68-70.

13. Ющик О.О. До питання класифікації норм спортивного права. Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27-28 вересня 2019 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина». 2019. С. 8-12.

14. Ющик О.О. Видове визначення поняття спортивного права. Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні». Харків: Асоціація аспірантів-юристів. 2019. С. 13-16.

АНОТАЦІЯ

Ющик О.О. Спортивне право: теоретико-правовий аналіз, поняття, формування в національній правовій системі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Київ, 2020.

У дисертації здійснено теоретико-правовий аналіз спортивного права як предмета досліджень в юридичній науці, охарактеризовані визначення феномена спортивного права в літературі. Відзначено, що переважне розуміння спортивного права як комплексної галузі національного права не є достатньо обґрунтованим, оскільки виокремлення даної галузі базується на дискусійних критеріях предмета і методу правового регулювання. Стверджується, що критерієм виділення галузі спортивного права повинна бути специфіка самих норм, з яких складається дана правова галузь, а не ті відносини, на які спрямована їх регулятивна дія. При цьому

зазначено, що регулювання суспільних відносин у сфері спорту здійснюється правовими нормами не тільки держави, а й інших суб'єктів правотворчості, які належать до кола суб'єктів особливого суспільного інституту, яким є спорт.

Відзначається, що нормативна сфера спорту включає спортивно-технічні норми, спортивно-регламентні норми та організаційно-спортивні норми; саме дві останні категорії норм складають систему нормативно-правового регулювання спортивних відносин – спортивне право, на відміну від комплексу спортивно-технічних норм, якими регламентується спортивна діяльність у різних видах спорту в рамках відношення «суб'єкт-об'єкт», що не має правового характеру.

З'ясовуються загальні підходи до нормативного регулювання сфери спорту, необхідність встановлення характеру суспільних відносин у цій сфері, а також тих правил і норм, які її регулюють, та визначення кола джерел спортивного права. У зв'язку з цим досліджено специфіку спортивної діяльності, пропонується авторська дефініція поняття спорту, як суспільного інституту, та методологічні підходи до визначення предмета спортивного права. Відзначено особливу природу спортивної діяльності та коло її суб'єктів, а також інших суб'єктів спорту. Наголошено, що органи публічної влади не є інституційними органами спорту, на відміну від органів спортивного самоуправління в рамках інституту спорту, а тому вони не є суб'єктами спорту. Через це відносини суб'єктів спорту з іншими суб'єктами (адміністративні, цивільні, трудові, міжнародні, процесуальні відносини тощо) регулюються нормами відповідної галузі права, а не спортивним правом, і в таких відносинах їх учасники виступають як суб'єкти адміністративного тощо права, а не як суб'єкти спортивного права.

Сформульоване загальне поняття спортивного права – як галузі світової правової системи, яку складають правові норми, що регулюють права та обов'язки суб'єктів спорту у спортивних правовідносинах. Визначено види спортивного права: глобальне (наднаціональне), національне та субінституційне спортивне право. Кожний вид спортивного права відзначається специфікою спортивних відносин та особливим суб'єктним складом цих відносин.

Досліджено практику нормативно-правового регулювання сфери спорту в Україні, визначено проблеми галузевого розвитку спортивного законодавства та сформульовано пропозиції щодо його вдосконалення.

Ключові слова: спортивне право, спортивна діяльність, спортивні відносини, суб'єкти спорту, правова система, джерела права, галузь права.

АННОТАЦІЯ

Ющик А.А. Спортивное право: теоретико-правовой анализ, понятие, формирование в национальной правовой системе. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Институт государства и права имени В.М. Корецкого НАН Украины, Киев, 2020.

В диссертации осуществлен теоретико-правовой анализ спортивного права как предмета исследований в юридической науке, охарактеризованы определения феномена спортивного права в литературе. Отмечено, что господствующее понимание спортивного права как комплексной отрасли национального права не является вполне обоснованным, так как выделение данной отрасли основывается на дискуссионных в настоящее время критериях предмета и метода правового регулирования. Утверждается, что критерием выделения отрасли спортивного права должна быть специфика самих норм, образующих данную правовую отрасль, а не те общественные отношения, на которые направлено их регулирующее действие. При этом обращено внимание, что регулирование общественных отношений в сфере спорта осуществляется правовыми нормами не только государства, но и других субъектов правотворчества, принадлежащих к числу субъектов особенного общественного института, которым является спорт.

На основе общего понятия общественного института охарактеризована природа спорта в качестве институционального объекта права. Утверждается, что спорт следует рассматривать как один из общественных институтов (наряду с религией, школой и др. институтами), как специфичную сферу общественных отношений, целенаправленно действующую на поведение людей, порождая и охраняя комплекс норм, которыми закрепляются и стабилизируются возникшие спортивные отношения, упорядочивается их структура, определяются цели и функции спорта, его взаимоотношения с другими институтами, в частности, с государством, а также социальными общностями и группами. В таком качестве спорт представляет собой институциональный объект права, которым определяется предметная специфика регулирования его правом.

Обосновывается необходимость разграничивать сферу спорта и спортивную деятельность и область занятий физической культурой, которая не обладает институциональной природой. Выяснено, что нормативная сфера спорта включает спортивно-технические, спортивно-регламентные и организационно-спортивные нормы. Именно эти две последние категории норм составляют особую систему нормативно-правового регулирования особенных – спортивных – отношений, систему, определяющую спортивное право, в отличие от комплекса спортивно-технических норм, которыми регламентируется спортивная деятельность в разных видах спорта в рамках общего отношения «субъект-объект», не имеющего правового характера.

Исследованы общие подходы к нормативному регулированию сферы спорта, обосновывается необходимость выяснения характера общественных отношений в этой сфере, тех правил и норм, которые регулируют указанные отношения, а также необходимость определения круга источников спортивного права. В связи с этим исследована специфика спортивной деятельности, сформулирована авторская дефиниция понятия спорта, как общественного института, и методологические подходы к определению предмета спортивного права. Отмечено специфичность спортивной деятельности и круг ее субъектов, а также иных субъектов спорта. Подчеркивается, что органы публичной власти не являются институциональными органами спорта, в отличие от органов спортивного самоуправления в рамках института спорта, и потому они не являются субъектами спорта. Ввиду этого

отношения субъектов спорта с другими субъектами (административные, трудовые, гражданские, международные, процессуальные отношения и т.д.) регулируются нормами соответствующей отрасли права, а не спортивным правом, и в таких отношениях их участники выступают как субъекты административного, трудового, гражданского и т.п. права, а не как субъекты спортивного права.

В работе предложено определение общего понятия спортивного права – как отрасли мировой правовой системы, состоящей из правовых норм, регулирующих права и обязанности субъектов спорта в спортивных правоотношениях.

Исходя из этого общего понятия впервые в теории права определены виды спортивного права, а именно: глобальное (наднациональное), национальное и субинституциональное спортивное право. Каждый из этих видов спортивного права отличается специфическим кругом спортивных отношений и особым субъектным составом участников этих отношений.

Проанализирована практика нормативно-правового регулирования сферы спорта в Украине, отмечены проблемные вопросы отраслевого формирования национального спортивного права, сделан вывод о необходимости отраслевого подхода к регулированию спортивного права в национальном законодательстве и в государственном управлении спортом, сформулированы некоторые предложения по его совершенствованию.

Ключевые слова: спортивное право, спортивная деятельность, спортивные отношения, субъекты спорта, источники права, правовая система, отрасль права.

SUMMARY

Yushchyk O.O. Sports law: theoretical and legal analysis, concept, formation in national legal system. – On the right of manuscript.

The dissertation on receiving a scientific degree of candidate of legal sciences on a specialty 12.00.01 – Theory and history of state and law; history of political and legal studies. – Institute of State and Law. V.M. Koretsky NAS of Ukraine, Kyiv, 2020.

In the dissertation the theoretical and legal analysis of sports law as a subject of researches in legal science is carried out, definitions of a phenomenon of sports law in the literature are characterized. It is noted that the prevailing understanding of sports law as a complex branch of national law is not sufficiently justified, as the separation of this area is based on the discussion criteria of the subject and method of legal regulation. It is argued that the criterion for distinguishing the field of sports law should be the specifics of the rules that make up this legal field, and not the relationship to which their regulatory action. It is noted that the regulation of public relations in the field of sports is carried out by legal norms not only of the state, but also of other law-making entities, which belong to the circle of subjects of a special public institution, which is sports.

It is noted that the normative sphere of sports includes sports and technical norms, sports and regulatory norms and organizational and sports norms; It is the last two categories of norms that make up the system of normative and legal regulation of sports relations – sports law, in contrast to the set of sports and technical norms that regulate

sports activities in various sports within the relationship "subject-object", which has no legal nature.

The general approaches to the normative regulation of the sphere of sports, the need to establish the nature of public relations in this sphere, as well as the rules and regulations that regulate it, and sources of sports law are clarified. In this regard, the specifics of sports activities are studied, the author's definition of the concept of sport as a public institution and methodological approaches to defining the subject of sports law is proposed. The special nature of sports activity and the range of its subjects, as well as other sports subjects are noted. It is emphasized that public authorities are not institutional bodies of sports, unlike sports self-government bodies within the institute of sports, and therefore they are not subjects of sports. Because of this, the relations of sports entities with other entities (administrative, civil, labor, international, procedural relations, etc.) are governed by the rules of the relevant branch of law, not sports law, and in such relations their participants act as subjects of administrative law, etc., and not as subjects of sports law.

The general concept of sports law is formulated as a branch of the world legal system, which consists of legal norms that regulate rights and duties of sports entities in sports relations. Types of sports law are defined: global (supranational), national and subinstitutional sports law. Each type of sports law is marked by the specifics of sports relations and the special subjective composition of these relations.

The practice of normative-legal regulation of the sphere of sports in Ukraine is investigated, the problems of branch development of the sports legislation are defined and the offers concerning its improvement are formulated.

Keywords: sports law, sports activity, sports relations, sports entities, legal system, sources of law, branch of legal system.